

ปรัชญาแนวพุทธ: การแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง

BUDDHIST PHILOSOPHY APPROACH TO POLITICAL CONFLICT RESOLUTION

เศรษฐินันท์ ศิริสกุลเชมทัต¹ สุรพล ราชภัณฑารักษ์²

ชัยอนันต์ สมุทวณิช³ สมบูรณ์ สุขสำราญ⁴

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทย และศึกษาหลักปรัชญาแนวพุทธกับการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองรวมถึงการศึกษาเพื่อนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ของรูปแบบการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองตามหลักปรัชญาแนวพุทธ ผู้วิจัยศึกษาสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งทางการเมืองไทย โดยลำดับเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญ ดังนี้ (1) เหตุการณ์ปฏิวัติสยาม 2475-2500 (2) เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 (3) การปฏิวัติรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 และ (4) การปฏิวัติ รัฐประหาร 22 พฤษภาคม 2557

ผลการวิจัย พบว่า หลักนิติธรรมซึ่งเป็นเสาหลักสำคัญของการพิทักษ์ ระบอบประชาธิปไตยและการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนมีความสอดคล้องกับหลักการและการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยแนวทางวิถีพุทธในสังคมไทย เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในสังคมการเมือง ที่มุ่งสู่การสร้างสังคมธรรมาธิปไตยขึ้นในประเทศไทยได้ ความขัดแย้งเป็นวิถีแห่งธรรมชาติที่เกิดขึ้นจากปัจจัยภายในซึ่งเป็นแกนกลางที่อยู่ลึกที่สุดในตัวบุคคล ประกอบด้วย อกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ และเมื่อเหตุของปัจจัยภายใน รวมกับปัจจัยภายนอก ได้แก่ ทุจริต ฆาตกรรมกลายเป็นแรงผลักดันให้เกิดสภาวะของความขัดแย้งขึ้น และนำไปสู่ความรุนแรงในที่สุด และพบว่าหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาจนถึงปัจจุบัน สาเหตุของความขัดแย้งทางการเมืองนั้นเกิดจากกิเลส ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง อำนาจ และการแสวงหาอำนาจ ที่ผูกพันกับผลประโยชน์ นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยม ความเชื่อที่เปลี่ยนแปลงไปของภาคประชาสังคม ที่เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากที่สุด ในช่วงเวลาที่เกิดความขัดแย้งมากที่สุด ส่วนการแก้ปัญหาทางการเมืองแบบเดิมที่วนเวียนอยู่ในวัฏจักร ของการปฏิวัติ รัฐประหาร-ร่างรัฐธรรมนูญ-เลือกตั้ง-รัฐประหาร นั้นเป็นเพียงการแก้ปัญหาความขัดแย้งได้ชั่วคราวเท่านั้น

คำสำคัญ : ปรัชญาแนวพุทธ; ความขัดแย้ง; การเมือง

¹ โครงการปรัชญาดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาการเมือง มหาวิทยาลัยรามคำแหง

² คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

³ ราชบัณฑิตยสถาน

⁴ ราชบัณฑิตยสถาน

Abstract

The goals of this research inquiry were twofold: To study political conflict in Thai society and to determine how Buddhist philosophy could be used in solving the problem of political conflict in this society. In order to solve these problems, however, it was necessary to apply the results of a modernized version of Buddhist Philosophy. In carrying out this investigation, the researcher analyzed significant periods of change in the modern history of the Kingdom of Siam (Siam) and its successor, the Kingdom of Thailand (Thailand). In the immediate wake of these changes came episodes of political conflict, episodes carefully scrutinized by the researcher. Thus, the researcher examined the following episodes: (1) The Siamese-Thai Revolution of B. E. 2475-2500 B.E (1932-1957) (2) The October 14th Event, B. E. 2516 B.E (1973) (3) The Coup d'état of September 19, B.E. 2549 (2006) and (4) The Coup d'état of May 22, B. E. 2557 (2014)

It was found that the mainstream democratic notion of the rule of law as protective of human rights is comparable in some important respects to Buddhist principles of problem solving in Thai society. The former idea can prove useful in solving problems in political society and in encouraging the development of a meritocratic society in Thailand. Conflict is naturally initiated by internal factors lying at the deepest core of individual human beings. These evil internal factors include greed, anger, and delusion. When these internal factors become engaged with certain untoward external factors the individual becomes recalcitrant. The combination of these internal and external factors causally precipitates conflict, conflict often ending in overt acts of physical violence. In studying the aforementioned periods of change in modern Thai history up to the present time, the factors of greed, anger, delusion coupled with deception, authoritarianism, and the lust for filthy lucre in the taking of profits are, collectively, the cause of political conflict. In addition, most saliently, political change is reflective of changes in the system of values held by members of civil society, a state of affairs which must also be taken into account. Problems of political conflict continually involve sequential revolutionary scenarios reaching only temporary quiescence. Thus, we have seen the same cycle reoccurring in which a coup d'état is following by a draft constitution which in turn is followed by an election and then by another coup d'état. It is patently the case that resolutions are only temporary in nature.

Keywords: Buddhist Philosophy; Conflict; Politics

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นที่ผ่านมาเป็นผลของกระบวนการทางการเมือง ได้แก่ การเลือกตั้ง การประท้วง และการจลาจล การรัฐประหารนับว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการเมืองส่วนค่านิยม ทักษะคติทางการเมืองก็มีผลกระทบต่อแนวทางที่เป็นคุณค่าทางสังคม และการเมืองอย่างกว้างขวาง เช่นกัน การเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งทางการเมือง สามารถที่จะมองในเชิงบวกในแง่ของการเคลื่อนไหวที่นำไปสู่การมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น และภายใต้สภาพของเงื่อนไขทางการเมืองที่เกิดขึ้นสามารถปรับปรุงแก้ไข พัฒนา และนำการเมืองไปสู่รูปแบบใหม่ในอนาคต

ปัจจุบันความขัดแย้งทางการเมืองไม่ใช่เป็นสภาพปัญหาใหม่ แต่เป็นสภาพปัญหาเดิมที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วทั้งสิ้น โดยเฉพาะการเกิดรัฐประหารมีผลต่อการฉีกกติกาล้างกันภายในหมู่ทหารเสมอ (ทักษิณ เติมเจริญ, 2552, หน้า 10-13)

ความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทยปัจจุบันเป็นปัญหาด้านจริยธรรม ส่วนใหญ่เกิดจากความขัดแย้งของการจัดสรรประโยชน์ระหว่างปัจจัยที่เป็นสาธารณะ (public interest) กับประโยชน์ของกลุ่มประโยชน์ส่วนตัวของปัจเจกชน (self interest) ในสังคมที่มีชนชั้นนำเป็นผู้ปกครองและขาดการตรวจสอบจากขบวนการทางสังคมเช่นสังคมไทย ความขัดแย้งของผลประโยชน์จึงถูกจัดสรรและเฉลี่ยผลประโยชน์แบ่งกันเฉพาะกลุ่มผู้ปกครอง (privatization of public interest) ลักษณะของสังคมแบบนี้จึงมีลักษณะเป็นระบบอำนาจนิยมมีการทุจริตคอร์รัปชันสูง ดังปรากฏในสังคมไทยในปี พ.ศ. 2556 ช่วงเวลา 81 ปีของประชาธิปไตยแบบทุนตะวันตกที่มีรัฐธรรมนูญเป็นสัญลักษณ์ระบบ

การเมืองแบบอำนาจนิยมที่ประกอบด้วยกลุ่มทุนนักธุรกิจการเมืองและกลุ่มข้าราชการที่ได้รับประโยชน์จากการจัดสรรทรัพยากรทางการเมืองเข้ายึดประเทศไทยเต็มรูปแบบยึดกฎหมายและนโยบายของรัฐเพื่อจัดสรรผลประโยชน์ส่วนตนและธุรกิจและปัญหาวิกฤตการเมืองในวันนี้คือมีการใช้กฎหมายเพื่อการแก้ไขความผิดของนักการเมืองที่เกิดขึ้นจากการบริหารแผ่นดินตั้งแต่ระดับความผิดทางการเมืองจากความขัดแย้งในความเชื่อทางการเมืองของแต่ละกลุ่มจนไปถึงการล้างความผิดส่วนตัวของผู้กระทำผิดกฎหมายบ้านเมืองและความผิดได้ปรากฏชัดเจนตามกระบวนการของศาลยุติธรรม (ทิพาพร พิมพ์พิสุทธิ, 2558, หน้า 8-12)

ปัญหาความขัดแย้งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมการเมืองทั่วไปทุกหนทุกแห่ง เนื่องจากมนุษย์มีความสัมพันธ์กันเชิงสังคม ดังนั้น ความขัดแย้งย่อมเกิดขึ้นได้ทุกสถานที่และทุกเวลา การกระทบกระทั่งหรือการทะเลาะวิวาทของมนุษย์มักเกิดจากความคิดเห็นที่แตกต่างกัน หรือความเห็นไม่ตรงกัน ความขัดแย้งจึงเป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), 2546, หน้า 3-4) สังคมปัจจุบันนับว่าเป็นยุคของความขัดแย้งที่มีลักษณะหลายรูปแบบแตกต่างกันไป แม้ว่าความขัดแย้งเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาของผู้คน แต่การอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นยากที่จะหลีกเลี่ยงความขัดแย้งเหล่านั้นพ้นและเมื่อไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ก็ควรที่จะรู้จักและทำความเข้าใจความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และปรับเปลี่ยนสภาพความขัดแย้งนั้นให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมได้ (เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2534, หน้า 1)

หลักจริยธรรมจึงเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองเพราะ หลักจริยธรรมเป็นกลไกสำคัญที่หล่อหลอมมนุษย์ให้เป็นคนดี จิตวิญญาณของคนดีพัฒนา

จากปรัชญาทางจริยธรรมของสังคม ศาสนา วัฒนธรรม และจากผู้นำที่อยู่เหนือธรรมชาติ เช่น พระเจ้า (God) นักคิดทางจริยธรรมเหล่านั้น ได้ใช้ความรู้ที่เป็นปรัชญา และกรอบแนวคิดจริยธรรมของสังคม เชื่อมเข้ามาเป็นค่านิยม และพัฒนาเป็นกฎหมายเพื่อควบคุมนักการเมืองให้ปฏิบัติตนเองในกรอบศีลธรรมของบ้านเมือง และเคารพคุณค่าของประชาชนในสังคม หลักจริยธรรมจึงมีความสัมพันธ์กับหลักศาสนา สังคมวัฒนธรรมและกฎหมายของสังคม ซึ่งสังคมส่วนใหญ่จึงเขียนรัฐธรรมนูญจากกติกากฎทางศีลธรรมและคุณธรรม เพื่อควบคุมปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในการบริหารสังคม โดยนักการเมืองที่ขาดหลักศีลธรรม (บวร ประพฤติดี, 2556, หน้า 4-6)

จริยธรรมในกรอบแนวพุทธเป็นหลักธรรมชาตินิยมการเมือง ในกรอบนี้เป็นกฎธรรมชาติการเมือง คือธรรมะ เป็นเรื่องของความดี และการมีคุณธรรม การเสียสละความซื่อสัตย์ และการมองประโยชน์ของประชาชนเป็นใหญ่ การเมืองจึงเป็นเสมือนหน้าที่ของประชาชนทุกคน นักการเมืองอาสาเข้ามาทำหน้าที่ใช้หนี้แผ่นดิน เพื่อการบำบัดทุกข์ให้กับสังคม คือประโยชน์สาธารณะของทุกคน การเมืองในกรอบแนวพุทธ จึงวางนักการเมืองเป็นสัตว์บุรุษ คือเป็นทรัพยากรบุคคลที่ดีของสังคม เป็นรัฐสภาที่ประกอบด้วยคนดีมาร่วมกันทำงานตามหน้าที่การรับใช้สังคม นักการเมืองที่เป็นสัตว์บุรุษจึงมีความบริสุทธิ์ในจิตใจ และการกระทำคือมีจิตใจสูงเป็นผู้รู้ ผู้ตื่นผู้เบิกบาน ตามกฎธรรมชาติคนดีเหล่านั้นเข้ามาทำงานการเมืองเพราะเชื่อว่า การเมืองเป็นหน้าที่ของทุกคน ผลผลิตทางการเมืองไม่ว่าจะเป็นมิติใดในกรอบของนโยบายสาธารณะ และผลกระทบต่างๆ อย่างที่เกิดขึ้นในสังคมเป็นสมบัติของความดี นักการเมืองที่มีธรรมะในหัวใจจึงถือว่า การทำงานการเมืองเป็น

หน้าที่ทางธรรมะ เป็นกฎธรรมชาติที่เชื่อมโยงกันอย่างเห็นเป็นเหตุเป็นผล นโยบายของการบริหารราชการแผ่นดินจึงเชื่อมโยงกับประชาชนทุกๆ คนในสังคมเกิดขึ้นอย่างสร้างสรรค์ และมีความความยุติธรรมและผลลัพธ์ของการบริหารราชการแผ่นดินย่อมนำไปสู่สันติสุขของสังคม (พุทธทาสภิกขุ, 2546)

ผู้วิจัยสนใจศึกษาเหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองจากแนวคิดจากปรัชญาแนวพุทธ อันเป็นรากฐานของสังคมไทย ทั้งยังเห็นว่าปรัชญาแนวทางการดำเนินชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่มาจากแนวคิดทางพุทธศาสนา การนำเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ รวมถึงการปฏิบัติตนในสังคมทุกระดับ (คณิต ภิรมย์ไกรภักดิ์, 2559) ผู้วิจัยมีความคาดหวังว่า ผลการวิจัยที่ได้จะสามารถนำมาเป็นแนวทาง และสร้างรูปแบบการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองโดยอาศัยพื้นฐานของปรัชญาแนวพุทธ เพื่อให้ประเทศไทยได้ผ่านพ้นวิกฤตการณ์ของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นหมุนเวียนเป็นวัฏจักรมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทย
2. เพื่อศึกษาหลักปรัชญาแนวพุทธ กับการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง
3. เพื่อเสนอองค์ความรู้ใหม่ของรูปแบบการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองตามหลักปรัชญาแนวพุทธ

นิยามศัพท์

1. ปรัชญาแนวพุทธ (Buddhist philosophy) หมายถึง การแสวงหาความจริงอันเกี่ยวกับมนุษย์

และโลก หรือสากลจักรวาล ภายนอกตัวมนุษย์ด้วย การใช้เหตุผล พุทธปรัชญา ได้แก่ หลักคำสอนเกี่ยวกับ ความจริง (สัจธรรม) และหลักปฏิบัติ (จริยธรรม) บางประการของพระพุทธศาสนา ที่นำมาศึกษาวิเคราะห์ด้วย การใช้เหตุผลตามวิธีการของปรัชญา ขอบเขตของพุทธปรัชญาจำกัดอยู่ในส่วนที่เป็นศาสนธรรมของพุทธศาสนาเท่านั้น จะไม่รวมไปถึงองค์ประกอบอื่นๆ เว้นเสียแต่ว่าองค์ประกอบเหล่านี้ จะเกี่ยวข้องกับ ศาสนธรรมจึงจะศึกษาวิเคราะห์ด้วยการใช้เหตุผลเชิงปรัชญาด้วยเท่านั้น

2. ความขัดแย้ง (conflict) หมายถึง การที่บุคคลสองคน กลุ่มบุคคล มีความเห็น ความเชื่อ ความต้องการไม่เหมือนกัน ได้แย้งหรือโต้เถียงกัน ดันรนต่อสู้ และแข่งขันกัน

3. การเมือง (Politics) หมายถึง อำนาจที่จะทำให้เกิดผลอย่างที่ต้องการ และได้รับความเคารพ เชื่อถือ และเมื่อพูดถึงการเมืองแล้วจำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการควบคุม การตัดสินใจของส่วนรวมภายใต้ขอบเขตที่แน่นอน หรือเรียกว่าการตัดสินใจสาธารณะภายในสังคม

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาปรัชญาแนวพุทธ เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง ได้แก่ (1) แนวคิดจากพระไตรปิฎก (2) แนวคิดของพุทธทาสภิกขุ และ (3) แนวคิดของพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต)

ประโยชน์ได้จากการวิจัย

1. ประโยชน์ต่อการศึกษาแนวทางแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทย

2. ประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจ แนวคิด ทฤษฎีและการจัดการความขัดแย้งทางการเมืองตามปรัชญาแนวพุทธ

3. ประโยชน์ต่อการนำเสนอหลักการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองตามปรัชญาแนวพุทธและสามารถนำไปใช้ในกระบวนการของการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองของสังคมไทยปัจจุบัน

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดจากพระไตรปิฎก

อริยสัจ 4 หมายถึง ความจริง 4 ประการ คือ การมีอยู่ของทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และหนทางไปสู่ความดับทุกข์ (พระไตรปิฎกเล่มที่ 19, 2539, หน้า 419)

1. ทุกข์ คือ การมีอยู่ของทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ และตาย ล้วนเป็นทุกข์ ความเศร้าโศก ความโกรธ ความอิจฉาริษยา ความวิตกกังวลความกลัวและความผิดหวังล้วนเป็น ทุกข์ การพลัดพรากจากของที่รักก็เป็นทุกข์ความเกลียดก็เป็นทุกข์ ความอยาก ความยึดมั่นถือมั่น ความยึดติดในขั้นทั้ง 5 ล้วนเป็นทุกข์

2. สมุทัย คือ เหตุแห่งทุกข์ เพราะอวิชชาผู้คนจึงไม่สามารถเห็นความจริงของชีวิต พวกเขาตกอยู่ในเปลวเพลิงแห่งตัณหา ความโกรธความอิจฉาริษยา ความเศร้าโศก ความวิตกกังวล ความกลัว และความผิดหวัง

3. นิโรธ คือ ความดับทุกข์ การเข้าใจความจริงของชีวิตนำไปสู่การดับความเศร้าโศกทั้ง มวลอันยังให้เกิดความสงบและความเบิกบาน

4. มรรค คือ หนทางนำไปสู่ความดับทุกข์อันได้แก่อริยมรรค 8 ซึ่งได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยการดำรงชีวิตอย่างมีสติความมีสตินำไปสู่สมาธิและปัญญาซึ่งจะปลดปล่อยให้พ้นจากความทุกข์และ

ความโศกเศร้าทั้งมวลอันจะนำไปสู่ความสันติ และความเบิกบานพระพุทธรองค์ได้ทรงเมตตาพาทางพวกเราไปตามหนทางแห่งความรู้แจ้ง ได้แก่ (1) สัมมาทิฏฐิ คือ ความเข้าใจถูกต้อง (2) สัมมาสังกัปปะ คือ ความใส่ใจถูกต้อง (3) สัมมาวาจา คือ การพูดจาถูกต้อง (4) สัมมากัมมันตะ คือ การกระทำถูกต้อง (5) สัมมาอาชีวะ คือ การดำรงชีพถูกต้อง (6) สัมมาวายามะ คือ ความพากเพียรถูกต้อง (7) สัมมาสติ คือ การระลึกประจําใจถูกต้อง และ (8) สัมมาสมาธิ คือ การตั้งใจมั่นถูกต้อง

โลกธรรม 8 หมายถึง เรื่องของโลกมีอยู่ประจำกับชีวิตสังคม และโลกของมนุษย์เป็นความจริงที่ทุกคนต้องประสบด้วยกันทั้งนั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นชอบหรือไม่ชอบก็ตาม ข้อแตกต่าง คือ ใครประสบมาก ประสบน้อย ช้าหรือเร็ว โลกธรรมแบ่งออกเป็น 8 ชนิด จำแนกออกเป็น 2 ฝ่ายควบคู่กัน และมีความหมายตรงข้ามกัน ดังนี้ (พระไตรปิฎกเล่มที่ 23, 2539, หน้า 204-206)

1. โลกธรรมฝ่ายอริยธรรมณ์ คือ ฝ่ายที่มนุษย์พอใจมี 4 เรื่อง ดังนี้ (1) การได้ลาภ หมายถึง ได้ผลประโยชน์ทรัพย์สินเงินทองบ้านเรือน ที่สวน ไร่นา (2) การได้ยศ หมายถึง ได้รับแต่งตั้งให้มีฐานันดรสูงขึ้น การได้ตำแหน่ง ได้อำนาจเป็นใหญ่ (3) ได้รับสรรเสริญ หมายถึง ได้ยินได้ฟังคำ สรรเสริญคำชมเชยคำยกยอและ (4) การได้สุข หมายถึง ได้ความสบายกาย สบายใจ ได้ความเบิกบาน ร่าเริงได้ความบันเทิงใจ

2. โลกธรรมฝ่ายอนิยธรรมณ์ คือ ฝ่ายที่มนุษย์ไม่พอใจมี 4 เรื่อง ดังนี้ (1) เสียลาภ หมายถึง ลาภที่ได้มาแล้วเสียไป (2) การเสื่อมยศ หมายถึง ถูกลดความเป็นใหญ่ ถูกถอดออกจากตำแหน่ง ถูกถอดอำนาจ (3) ถูกนิินทา หมายถึง ถูกตำหนิตติเตียนว่าไม่ดี มีใคร

พูดถึงความไม่ดีของเราในที่ลับหลังเรียกว่าถูกนิินทา และ (4) การตกทุกข์ หมายถึง ได้รับความทุกข์ทรมานกายทรมานใจ

พรหมวิหาร 4 หมายถึง ธรรมของพรหมหรือของท่านผู้เป็นใหญ่ พรหมวิหารเป็นหลักธรรมสำหรับทุกคนเป็นหลักธรรมประจำใจที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์ หลักธรรมนี้ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ดังนี้ (พระไตรปิฎกเล่มที่ 34, 2539, หน้า 78-80)

1. เมตตา คือ ความปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับความสุขเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา ความสุขเกิดขึ้นได้ทั้งกายและใจ เช่นความสุขเกิดจากการมีทรัพย์ ความสุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อการบริโภคความสุขเกิดจากการไม่เป็นหนี้และมีความสุขเกิดจากการทำงานที่ปราศจากโทษ เป็นต้น

2. กรุณา คือ ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ความทุกข์ คือสิ่งที่เข้ามาเบียดเบียนให้เกิดความไม่สบายกายไม่สบายใจและเกิดขึ้นจากปัจจัยหลายประการด้วยกัน พระพุทธรองค์ทรงสรุปไว้ว่าความทุกข์มี 2 ลักษณะ คือ ทุกข์โดยสภาวะ หรือเกิดจากเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติของร่างกาย เช่น การเกิด การเจ็บไข้ความแก่และความตายและทุกข์จรหรือทุกข์ทางใจ อันเป็นความทุกข์ที่เกิดจากสาเหตุที่อยู่นอกตัวเรา เช่น เมื่อปรารถนาแล้วไม่สมหวังก็เป็นทุกข์การประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์การพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ รวมเรียกว่า เจตสิกทุกข์ ชีวิตทั้งหลายที่เกิดมาในโลกจะต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ซึ่งรวมเรียกว่า กายิกทุกข์

3. มุทิตา คือ ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี คำว่า “ดี” ในที่นี้ หมายถึง การมีความสุขหรือมีความสุขเจริญก้าวหน้า ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีจึงหมายถึง

ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขความเจริญก้าวหน้า ยิ่งๆ ขึ้น ไม่มีจิตใจริษยาความริษยา คือ ความไม่สบายใจ ความโกรธความฟุ้งซ่านซึ่งมักเกิดขึ้นเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีกว่าตน และเราต้องหมั่นฝึกหัดตนให้เป็นคนที่มีมุทิตาเพราะจะสร้างมิตรและผูกมิตรกับผู้อื่นได้ง่ายและลึกซึ้ง

4. อุเบกขา คือ การรู้จักวางเฉย หมายถึงการวางใจเป็นกลางเพราะพิจารณาเห็นว่า ใครทำดียอมได้ดี ใครทำชั่วยอมได้ชั่วตามกฎหมายแห่งกรรม คือ ใครทำสิ่งใดไว้สิ่งนั้นย่อมตอบสนองคืนบุคคลผู้กระทำเมื่อเราเห็นใครได้รับผลกระทบในทางที่เป็นโทษเราก็ไม่ควรดีใจหรือคิดซ้ำเติมเขาในเรื่องที่เกิดขึ้นเราควรมีความปรารถนาดี คือ พยายามช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ในลักษณะที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

แนวคิดจากพุทธทาสภิกขุ

ตามทัศนะของ พุทธทาสภิกขุ (2546) สิ่งที่เป็นรากฐานของหลักการทางการเมือง คือ ความถูกต้องเหมาะสมของแนวทางการเมืองทุกแนว และกิจกรรมทางการเมืองทุกอย่างควรตัดสินด้วยเกณฑ์ทางจิตวิญญาณ และการเมืองรูปแบบใดก็จะดี และมีประโยชน์จริงก็ต่อเมื่อการเมืองรูปแบบนั้นสนับสนุนให้ประชาชนก้าวสู่นิพพานด้วยการขจัดความยึดถือตัวตนเป็นศูนย์กลาง และสามารถจัดให้สังคมโดยรวมทั้งปัจเจกบุคคลมีความสุข นอกจากนี้แล้วยังนำอุดมการณ์ และระบบทางการเมืองแบบดั้งเดิมมาประยุกต์ ตามวิถีอรรถประโยชน์ รวมถึงการใช้ทฤษฎีการตีความตามหลักคำสอนตามแบบภาษาคนภาษาธรรม เพื่อแยกข้อแตกต่างระหว่างสิ่งที่ท่านเห็นว่าเป็นคำแปลความหมายที่ถูกต้องตามหลักการทางสังคมและการเมือง กับนิยามที่ยอมรับกันโดยทั่วไป แต่มีความผิดพลาดของหลักการ โดยกล่าวว่า

“การเมืองที่ไม่ประกอบด้วยศีลธรรมจะนำไปสู่ความเลวทราม และความแตกแยก เพราะความยึดถือตัวตนเป็นศูนย์กลางจะเข้ามามีอำนาจครอบงำจิตใจ และการกระทำของนักการเมืองทำให้เกิดความสับสนวุ่นวายตามมา” แต่หากกล่าวเป็นภาษาธรรมความหมายการเมือง คือ การทำหน้าที่เพื่อให้โลกนี้ดำรงอยู่อย่างมีความสุข ในเมื่อการเมืองคือ การจัดหรือการกระทำเพื่อให้คนจำนวนมากมาใช้ชีวิตอยู่ในโลกนี้ได้อยู่ร่วมกันโดยมีความสงบและมีความสุขอย่างแท้จริง และความสุขในความหมายของพุทธทาสภิกขุ คือความสุขที่การเมืองควรส่งเสริมคือความสุขตามแบบธรรมะ ดังคำกล่าวว่า “ธรรมะที่เป็นการเมืองจะทำให้โลกนี้ก้าวพ้นจากกิเลส ความเป็นอันตราย ความชั่วร้าย และความยึดถือตัวตนเป็นศูนย์กลางตามแบบ ตัวกู-ของกู” และท่านพุทธทาสยืนยันว่า การเมืองที่แยกเป็นพรรค และแตกกลุ่มทางการเมืองอย่างที่เป็นลักษณะเฉพาะตัวของระบบประชาธิปไตยในประเทศตะวันตก ไม่ได้อยู่ในลักษณะของค่านิยมที่ท่านได้กำหนดไว้ และมองว่าเป็นผลมาจากความไร้ศีลธรรม ดังที่พุทธทาสภิกขุกล่าวว่า “เมื่อไม่มีศีลธรรมเสียแล้ว ก็จำเป็นอยู่เองที่การเมืองจะแบ่งเป็นพรรคเป็นกลุ่มต่างๆ” และมองว่าในกิจกรรมการเมือง ควรจะส่งเสริมความประสานสามัคคี รวมถึงการดำเนินกิจกรรมอย่างมีการสมานฉันท์ควบคู่ไปด้วยกัน ไม่เช่นนั้นแล้วกิจกรรมก็จะกลายเป็น การเมืองสกปรก หรือการเมืองในรูปแบบที่ไม่มีประโยชน์อย่างแท้จริง พร้อมกับได้ให้ข้อคิดว่า การเน้นเสรีภาพทางการเมือง หรือทางสังคมโดยไม่คำนึงถึง ความมีศีลธรรมในหมู่ประชาชนให้มากพอๆ กับการให้เสรีภาพทางการเมืองนั้น ย่อมหมายถึงการให้เสรีภาพแก่กิเลส ที่จะมีอำนาจครอบงำชีวิตทางสังคม และการเมืองของคนเรา

ดังนั้นพุทธทาสภิกขุ จึงเสนอระบบการปกครองที่เป็นทางเลือกใหม่ซึ่งท่านเรียกว่า “ธรรมิกสังคมนิยมแบบเผด็จการ” ซึ่งมองว่าเป็นระบบที่ประกอบด้วยศีลธรรมมากกว่าระบบอื่น เนื่องจากเป็นระบบที่จำกัดความสามารถของปัจเจกบุคคลในการถือครองทรัพย์สินที่เป็นวัตถุ ที่ถือว่าการหยุดยั้งอำนาจอันตรายของกิเลส และยึดติดในวัตถุ ทั้งยังให้คุณค่าแก่ระบบนี้เนื่องจากว่าเป็นระบบที่กิจกรรมทางสังคมของความร่วมมือ แทนที่จะเป็นกิจกรรมในแบบการแข่งขัน

แนวคิดจากพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต)

ลักษณะสำคัญของธรรมาธิปไตย มีดังนี้ (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), 2544, หน้า 15)

1. เป็นคนมีหลักการไม่เลื่อนลอยไหลไปตามกระแส ถือเอาความจริง ความถูกต้องความดีงาม ความเป็นไปตามเหตุผล และกฎเกณฑ์เป็นเกณฑ์ตัดสิน
2. ใช้ปัญญาและพัฒนาปัญญาอยู่เสมอเพื่อรู้เท่าทันข้อมูลความเป็นไปตามความเป็นจริง และเพื่อให้รู้เข้าใจเข้าถึงหลักการความจริง ความถูกต้องดีงามและเหตุผลในเรื่อง นั้นๆเพื่อให้สามารถรักษาหลักการความจริง ความถูกต้องไว้ได้
3. มีความจริงใจ บริสุทธิ์ใจ สุจริตใจ ในการใช้ปัญญาพิจารณาตัดสินใจ ไม่เอนเอียง ไปด้วยอคติ
4. รักธรรม รักความจริง ความถูกต้องดีงามทำอะไรก็มุ่งจะให้ถึงธรรมและเป็นไปตามธรรม มุ่งให้ความจริงมุ่งให้เกิดความถูกต้องดีงาม จนข้ามพ้นความยึดถือในตัวตนไปได้ให้ธรรมเป็นใหญ่เหนือแม้แต่เกียรติและศักดิ์ศรีของคน และเพราะรักธรรมมุ่งให้เกิดความเป็นธรรมนั้น จึงเป็นคนที่ไม่พูดด้วยง่าย รับฟังข้อมูลและเหตุผล ไม่ถือมั่นในทิฐิ

ใน 4 ข้อนี้ ข้อสุดท้ายเป็นตัวตัดสินความเป็นธรรมาธิปไตยแค่ไหนแก่ปฏิบัติ จะขาด 3 ข้อแรกไม่ได้ต้องมีไว้ครบทั้งหมดซึ่งควรนำมาประยุกต์ให้เข้ากับรูปแบบในการปกครองของประเทศไทย

ทฤษฎีความขัดแย้ง (conflict theory)

ราชบัณฑิตยสถาน นิยามคำว่า “ความขัดแย้ง” ประกอบด้วยคำ สองคำ คือ “ขัด” หมายถึง การไม่ทำตาม ฝ่าฝืน ขืนใจ และ “แย้ง หมายถึง” ไม่ตรง หรือ ลง รอย เดียว กัน ต้าน ไว้ ทาน ไว้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2555)

Tjosvold (1993) ได้ให้ทัศนะต่อ "ความขัดแย้ง" ว่าเป็นการสร้างเงื่อนไขของวาระที่ต่างกัน และทำให้เกิดการตรวจสอบถ่วงดุลส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยในองค์กร

Van Slyke (1999) ได้นิยามถึง ความขัดแย้งว่าเป็นการแข่งขันกันระหว่างฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกัน ซึ่งต่างฝ่ายต่างมีความต้องการเป้าหมายและความปรารถนา หรือความคิดที่เข้ากันไม่ได้ทำให้คนเรากดดันกันไม่ได้ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ 3 ปัจจัยได้แก่ การแข่งขันกัน (competition) การที่ต้องพึ่งพากันและกัน (interdependence) และการรับรู้ที่เข้ากันไม่ได้ (perceived incompatibility)

DuBrin (2003) ได้ให้ความหมายของความขัดแย้ง (conflict) ว่าเป็นการตอบสนองต่อสิ่งเร้าสองอย่างหรือมากกว่าพร้อมกันไม่ได้ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ตรงข้ามกัน

ดังนั้น ความขัดแย้ง จึงหมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างคนสองคน หรือสองสิ่งขึ้นไป ที่สร้างเงื่อนไขในสังคม อาจเกิดขึ้นระหว่างบุคคล หรือระหว่างกลุ่มคนและเมื่อไม่สามารถตอบสนอง หรือเป็นไปตามความต้องการตามเงื่อนไขนั้นจึงเกิดความขัดแย้ง อันมี รากฐานเกี่ยวกับผลประโยชน์จากความต้องการ

และความปรารถนาของมนุษย์ ในด้านต่างๆ เช่น สถานภาพ เป้าหมาย และ การแย่งชิงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ทำให้เกิดพฤติกรรมตอบสนองต่อความขัดแย้งนั้นๆ แตกต่างกัน

ทฤษฎีความขัดแย้ง ถือได้ว่าเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้นักวิจัยพัฒนาการทางความคิดของความขัดแย้งที่มีพัฒนาการจากอดีตสู่ปัจจุบัน รากฐานของทฤษฎีความขัดแย้ง พัฒนามาจากสมมติฐานที่ว่า "สังคมคือ ระบบที่มีลักษณะซับซ้อนของความไม่เท่าเทียมกัน (inequality) และความขัดแย้ง (conflict) จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม" เพื่อให้เกิดความเข้าใจในทฤษฎีความขัดแย้งอย่างครอบคลุมในหลายมุมมอง ได้แก่ ด้านสังคมวิทยา ด้านจิตวิทยา ด้านมานุษยวิทยา และด้านคุณค่า (ค่านิยม) และทฤษฎีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อทำให้เห็นว่ามุมมองของนักวิชาการจากหลากหลายสาขาวิชา ต่อ "ความขัดแย้ง" นั้น มีความเหมือนและความแตกต่างกันในประเด็นสำคัญใดบ้าง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างองค์ความรู้เพื่อการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยต่อไป (ฉันทนา บรรพศิริโชติ, 2547)

สรุปได้ว่า ทฤษฎีความขัดแย้งก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเป็นการเปลี่ยนมุมมองความขัดแย้งให้ไปในเชิงบวกจากแนวคิดดั้งเดิมที่เป็นไปในเชิงลบว่าความขัดแย้งควรถูกกำจัดให้หมดไปจากองค์กร ความขัดแย้งจะทำให้องค์กรเกิดความแตกแยกและเป็นการทำให้การทำงานไม่มีประสิทธิภาพความขัดแย้งเป็นสิ่งที่เลวเพราะนำไปสู่ความเครียดความเป็นศัตรูกันของบุคคลหรืออาจกล่าวได้ว่าแนวคิดใหม่นี้เป็นการเปลี่ยนวิกฤตให้เป็นโอกาส เป็นการสร้างโอกาสเพื่อพัฒนาความขัดแย้งไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกมากยิ่งขึ้น

แนวคิดการจัดการความขัดแย้ง

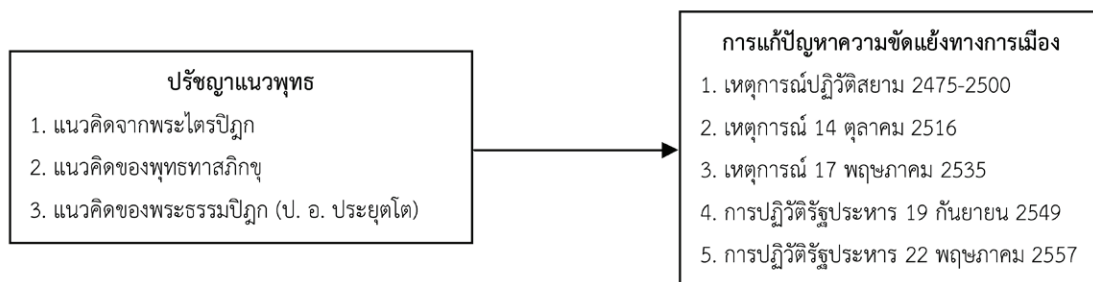
วันชัย วัฒนศัพท์ (2547, หน้า8-9) ให้ความเห็นเกี่ยวกับ การจัดการปัญหาความขัดแย้งว่า การเสริมสร้างความไว้วางใจ และความสัมพันธ์ความไว้วางใจ (trust) และความสัมพันธ์ (relationship) ถือว่าเป็นอีกส่วนหนึ่งที่สำคัญ ในการจัดการปัญหาความขัดแย้ง ความไว้วางใจนั้นเปรียบเสมือนกาวใจที่ยึดโยงความสัมพันธ์ระหว่างกันเข้าด้วยกัน และความสัมพันธ์นี้เองเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาความขัดแย้งถ้าความสัมพันธ์ของระหว่างคู่กรณีดี ปัญหาความขัดแย้งจะไม่ค่อยได้เกิดขึ้น หรือถ้าเกิดขึ้นแล้วการจัดการปัญหาก็จะง่ายกว่าความสัมพันธ์จะดีหรือไม่ดีนั้นจะอยู่ที่ความไว้วางใจ หรือความไม่ไว้วางใจ ซึ่งถ้าคนเราไว้วางใจกันทำงานร่วมกัน แม้มีความขัดแย้งก็ผ่านไปได้ หรือแก้ไขกันได้อย่างง่ายดาย แต่ถ้าไม่ไว้วางใจกันความขัดแย้งก็อาจจะกลายไปสู่การล้มล้างทำลายกัน และแก้ปัญหาก็ได้ยาก ด้วยเหตุนี้ “ความไว้วางใจ” จึงถือว่าเป็นศูนย์กลางเพื่อให้กระบวนการของความสมานฉันท์ในการทำงาน และการดำรงอยู่ในสังคมเป็นไปได้อย่างราบรื่นมากขึ้น

ความยุติธรรม (justice) มีส่วนเกี่ยวข้องที่สำคัญในการจัดการความขัดแย้งเนื่องจากความยุติธรรมในสังคมเป็นรากฐานของความเจริญเมื่อสังคมใดก็ตามขาดความยุติธรรมไม่อาจก้าวไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้ไม่ว่าจะเป็นความเจริญทางเศรษฐกิจสังคมหรือจิตใจแต่จะกลายเป็นบ่อเกิดของความทุกข์ความขัดแย้ง การสูญเสียสูญเสียกำลังใจจนนำไปสู่วิกฤตการณ์ต่างๆ รวมทั้งวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่เรากำลังเผชิญอยู่ (ประเวศ วะสี, 2545, หน้า 36)

กระบวนการในการจัดการปัญหาความขัดแย้งอย่างไม่ยุติธรรม จะก่อให้เกิดความรู้สึกขาดความเชื่อถือต่อสถาบันต่อนโยบายและกฎกติกาที่ใช้ในการจัดการ

ปัญหาความรู้สึกไม่ยุติธรรมที่เกิดขึ้นในจิตใจนั้นมักนำไปสู่ความขัดแย้งและบางครั้งกลายเป็นความรุนแรงในทุกสังคมและชุมชนเพื่อเปลี่ยนแปลงกระบวนการเหล่านั้นที่เขาารู้สึกว่าไม่ยุติธรรม ความรู้สึกไม่ยุติธรรมนั้น การแบ่งปันวิธีการได้รับการตอบแทนหรือฟื้นฟูขอบเขต และระบบคุณธรรมที่ไม่ชัดเจนบกพร่อง และไร้ความเป็นธรรมจะกลายเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้บุคคล หรือกลุ่มบุคคลเกิดความรู้สึกไม่ยุติธรรม ดังนั้นการเสริมสร้างความรู้สึกยุติธรรมให้เกิดขึ้นนั้น ควรยึดหลักความเสมอภาค (equity) ความเท่าเทียม (equality) และความจำเป็น (need) (Deutsch, อ้างถึงใน วันชัย วัฒนศัพท์, 2547, หน้า 9-17)

นอกจากนี้ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (2554, หน้า 86-87) ได้ให้ข้อสังเกตเพิ่มเติมในประเด็นนี้ว่า ในบางเหตุการณ์ของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมไทย และสังคมโลกพบว่าปัญหาต่างๆ ยุติลงได้ แต่มักจะไม่เป็นธรรม เมื่อมองในมิติของศาสนา คำที่เป็นกุญแจสำคัญในการจัดการความขัดแย้งน่าจะเป็นคำว่า “ธรรม” เพราะคำนึงถึงความกว้างกว่าคำว่า “ยุติธรรม” วิธีการที่จะใช้เป็นคู่มือสำหรับจัดการความขัดแย้งต้องเป็นวิธีที่มีธรรม หรือเป็นธรรมซึ่งคำว่าวิธีที่เป็นธรรม นั้นจะใช้วิธีอะไรก็ได้แต่สิ่งที่จะต้องเป็นวิธีถูกนำเสนอด้วยเจตนาที่ดีทุกคนยอมรับ และปฏิบัติได้ และทุกคนมีความสุข

ภาพ 1 กรอบแนวความคิดในการวิจัย

สมมติฐานของการวิจัย

ปรัชญาแนวพุทธ เมื่อได้ศึกษา ปลุกฝัง และนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติในการดำเนินชีวิตในสังคม การเมือง กิจกรรมต่างๆ ที่มีอยู่ร่วมกันสามารถที่จะแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองได้ดี และยั่งยืน

ระเบียบวิธีวิจัย

การครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (quality research) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) และการวิจัยภาคสนาม

(field research) โดยใช้การสัมภาษณ์ผู้รู้ทุกกลุ่มทั้งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants)

ขั้นตอนการวิจัย

ขั้นที่ 1 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และการแก้ปัญห ความขัดแย้งทางการเมืองตามปรัชญาแนวพุทธ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งและการแก้ปัญห ความขัดแย้งตามแนวปรัชญาแนวพุทธ

ขั้นที่ 2 ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (primary source) จากพระไตรปิฎกโดย ทำการศึกษาถึงปรัชญาแนวพุทธที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดและการจัดการความขัดแย้งรวมทั้งวิธีการ

แก้ปัญหาความขัดแย้งในพระไตรปิฎก และศึกษาจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (secondary source) คือ ส่วนที่เป็นอรรถกถาฎีกาพร้อมทั้งเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ตีความและอธิบายขยายนัยข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (primary source) คือพระไตรปิฎกและจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (secondary source)

ขั้นที่ 3 วิเคราะห์และนำเสนอรูปแบบการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองตามปรัชญาแนวพุทธซึ่งเป็นปรัชญาแนวพุทธในการจัดการความขัดแย้ง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การสำรวจ (survey) เป็นการสำรวจข้อมูลความขัดแย้งทางการเมืองไทยตามปรัชญาแนวพุทธ

2. การสังเกต (observation) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ไม่ต้องการให้กลุ่มตัวอย่างได้รู้ตัวซึ่งกิจกรรมบางอย่างอาจถูกปรุงแต่งได้โดยใช้ทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) เพื่อสังเกตสภาพทั่วไปสิ่งแวดล้อมความเป็นอยู่สังคมวัฒนธรรมและชุมชนพร้อมทั้งลักษณะทางกายภาพอื่นๆ ที่มีผลต่อความขัดแย้งทางการเมือง

3. การสัมภาษณ์ (interview) แบ่งการสัมภาษณ์ออกเป็น 2 ส่วน คือ การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (structure interview) และการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (non-structure interview) โดยใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-dept interview) เพื่อให้ได้องค์ความรู้ประวัติความเป็นมาสภาพปัจจุบันปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองและแนวทางการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองตามแนวทางศาสนาพุทธ ด้วยการมีส่วนร่วมโดยทำการ

สัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้นำทางการเมือง (หัวหน้าพรรคการเมือง) พระมหาเถระ นักธุรกิจ รวมถึงผู้นำองค์กรอิสระ

4. การสนทนากลุ่ม (focus group discussion) เป็นการสนทนากลุ่มของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกกลุ่ม ซึ่งเป็นตัวแทนของแต่ละกลุ่มเข้าร่วมในการสนทนากลุ่มโดยให้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มๆ ละไม่เกิน 4-6 คน

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ใช้วิเคราะห์แบบอุปนัย (analytic induction) เป็นการตีความสร้างข้อสรุปของข้อมูลที่เป็นรูปธรรมหรือที่ได้จากปรากฏการณ์ที่สามารถมองเห็นได้แล้วนำมารวบรวมและสร้างข้อสรุปให้เป็นเชิงนามธรรม หลังจากนั้นนำมาสร้างเป็นสมมติฐานชั่วคราว (working hypothesis) และทำการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเพื่อทดสอบสมมติฐานโดยพยายามเก็บรวบรวมข้อมูลที่สมารถหาการพิสูจน์สมมติฐานนั้นจนกว่าจะได้คำตอบแล้วจึงดำเนินการสรุปข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้

ผลการวิจัย

1. ความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงแรกช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้น มีสาเหตุสำคัญเกิดจากความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม การปฏิรูปสังคมในรูปแบบตะวันตก เกิดชนชั้นกลางขึ้นมาในยุคนี้โดยมีเศรษฐกิจเป็นตัวควบคุมกลไกของรัฐ การแย่งชิงอำนาจ ในการควบคุมทรัพยากรที่เป็นผลประโยชน์ทางการเมือง รวมถึงการจัดสรรผลประโยชน์ที่ทุกกลุ่มการเมืองมีผลประโยชน์ร่วมกัน มีการต่อรองประสานประโยชน์เพื่อให้ฝ่ายอนุรักษ์ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารบ้านเมือง อำนาจการปกครอง

สูงสุดยังเป็นการรวมศูนย์อำนาจ ที่ยังไม่สามารถปรับตัวและ ไม่พร้อมที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้งได้ ด้วยอุดมการณ์ รวมถึงสภาพความอ่อนแอในการปกครองในสมัยรัฐบาลของรัชกาลที่ 7

2. การเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย เป็นยุคของความขัดแย้งระหว่างคณะราษฎร กับกลุ่มผู้ปกครองเดิม ประกอบด้วยกลุ่มเจ้าและกลุ่มขุนนาง และความขัดแย้งระหว่างสมาชิกในคณะราษฎร หลังจากยึดอำนาจการปกครอง รวมถึงการนำเสนอร่างเค้าโครงเศรษฐกิจของกลุ่มคณะราษฎร โดยหลวงประดิษฐมนูธรรม

3. ความขัดแย้งทางการเมืองยุคเผด็จการอำนาจนิยม อยู่ในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2500-2516 เป็นความขัดแย้งระหว่างชนชั้นนำ (กลุ่มอนุรักษนิยม) กับกลุ่มอำนาจเผด็จการทหาร จากการโค่นอำนาจรัฐบาลเผด็จการยุคจอมพลถนอม และพวก โดยมีพลังประชาธิปไตยจากประชาชน นิสิตนักศึกษา เป็นตัวขับเคลื่อนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองขึ้นในยุคนี้

4. หลังจากเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 เป็นต้นมา ประเทศไทยเข้าสู่ยุคประชาธิปไตยเบ่งบาน ประชาชนให้ความสนใจในการเรียนรู้ที่จะเรียกร้องประชาธิปไตย รวมถึงการเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น สะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลง และการตื่นตัวทางการเมือง รวมถึงการมีเสรีภาพในการแสดงออกทางการเมืองมากขึ้น ผลที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์ดังกล่าว ทำให้ระบบอุปถัมภ์และการสืบทอดอำนาจทางการเมืองได้ยุติลง กลุ่มอนุรักษนิยม (จารีตนิยม) มีบทบาทมากขึ้น

5. ความขัดแย้งที่นำไปสู่เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ในปี พ.ศ.2535 สืบเนื่องจากการรัฐประหารของคณะ รสช. ในปี พ.ศ.2534 และยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ.2521 และประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ.2534 (รัฐธรรมนูญชั่วคราว) ประเด็นการร่างรัฐธรรมนูญวาระที่สอง ในบทบัญญัติที่เปิดโอกาสให้บุคคลที่ไม่ได้เป็นสมาชิกผู้แทนราษฎร ที่มาจากการเลือกตั้งสามารถดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้ กลายเป็นช่องทางการสืบทอดอำนาจให้แก่บุคคลใน คณะ รสช. หลังจากรัฐประหารทุกครั้งจึงกลายเป็นวงจรของการปกครองของไทยต้องอยู่ใต้อำนาจเผด็จการทหาร

6. การที่รัฐบาลโดยนายอาทิตย์ อุไรรัตน์ ประธานสภาผู้แทนราษฎร และประธานรัฐสภาเสนอชื่อนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรีชั่วคราว เพื่อเข้ามาแก้ไขปัญหาบ้านเมืองในภาวะที่ไม่ปกติทำให้บ้านเมืองเกิดความสงบเรียบร้อย เป็นการตัดสินใจที่ได้รับการยอมรับจากประชาชนคนไทยทั้งประเทศ สะท้อนให้เห็นว่า ประชาชนคนไทยต้องการผู้นำประเทศที่เป็นคนดี มีคุณธรรม มากกว่าต้องการผู้นำที่เป็นไปตามเสียงข้างมากตามกลไกของระบอบรัฐธรรมนูญ และนายอานันท์ ปันยารชุนสามารถบริหารราชการแผ่นดินได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นนายกรัฐมนตรีที่มีความเป็นกลางทางการเมือง มีความตระหนักถึงฐานะการดำรงตำแหน่งของตนเป็นอย่างดี ไม่หลงในอำนาจ ดังนั้นเมื่อบ้านเมืองกลับสู่สภาวะปกติแล้วจึงคืนอำนาจการปกครองให้แก่ประชาชนเพื่อเข้าสู่กระบวนการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย

7. การปฏิวัติรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 สืบเนื่องมาจากความขัดแย้งเชิงโครงสร้างที่ฝังตัวอยู่ใน

สังคมการเมืองมาโดยตลอด รวมถึงการแย่งชิงอำนาจ การใช้อำนาจโดยมิชอบ การแสวงหาผลประโยชน์ทับซ้อนจากผู้มีอิทธิพลทางการเมือง การทุจริตคอร์รัปชัน ในสมัยรัฐบาลพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร รวมถึงพฤติกรรมที่แสดงออกในลักษณะเข้าข่ายหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ (ตามที่คณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยหรือ คปค. อ้างไว้เป็นเหตุผลหนึ่งในการยึดอำนาจ) ความขัดแย้งเหล่านี้ได้นำไปสู่ความแตกแยกทางการเมืองที่นำไปสู่การรัฐประหารเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นและปรับโครงสร้างอำนาจทางการเมืองใหม่ การเมืองช่วงเวลานี้สะท้อนภาพของความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่เป็นบ่อเกิดของความขัดแย้งในสังคมการเมือง

8. การปฏิวัติรัฐประหารในวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 นั้นประเด็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจาก ในการร่าง พรบ. นิรโทษกรรม ที่รัฐบาลพรรคเพื่อไทยพยายามผลักดันร่างกฎหมายนิรโทษกรรม จนเกิดความขัดแย้ง และความวุ่นวายในการอภิปราย และการพิจารณา ร่าง พร.บ. และในการลงมติ เป็นไปด้วยความรวดเร็วรวบรัดรวมถึงความล้มเหลวในการบริหารประเทศของรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตร อีกทั้งประชาชนในสังคมยังมีความขัดแย้งแตกแยกทางความคิดอย่างรุนแรงไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาทางการเมืองได้ด้วยการเจรจา หรือร่วมมือการประสานประโยชน์เพื่อสังคมส่วนรวมได้ สะท้อนให้เห็นถึงสภาพการเมืองที่ประชาชนในสังคมมีความอดทนอดกลั้นต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นนี้น้อยมาก การยุติความขัดแย้งด้วยการรัฐประหารในครั้งนี้เป็นเพียงการยุติบทบาทของพรรคการเมือง ภายใต้การบริหารประเทศโดยรัฐบาลผู้นำทหารที่กำลังมีบทบาทในปัจจุบัน

การอภิปรายผล

1. ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองสามารถจัดและแก้ปัญหาได้ด้วยแนวทางพุทธที่อยู่บนพื้นฐานของพระธรรมคำสั่งสอนในพระไตรปิฎก เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองได้อย่างยั่งยืน ดังนี้

1.1 อริยสัจ 4 หมายถึง ความจริง 4 ประการ คือ การมีอยู่ของทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และหนทางไปสู่ความดับทุกข์ สอดคล้องกับหลักคำสอนของ พระไตรปิฎกเล่มที่ 19 (2539)

1.2 พรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมประจำใจที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์ ได้แก่ ความมีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา สอดคล้องกับหลักคำสอนของ พระไตรปิฎกเล่มที่ 23 (2539)

1.3 มรรค 8 มัชฌิมาปฏิปทา คือ ทางดำเนินสายกลาง ไม่หย่อนไม่ตึงแต่พอเหมาะ พอดี และเป็นต้นทางอันเป็นแนวคิดพื้นฐานในการจัดการและแก้ปัญหาความขัดแย้ง สอดคล้องกับหลักคำสอนของ พระไตรปิฎกเล่มที่ 34 (2539)

2. หลักคำสอนเน้นความสำคัญของการมีผู้นำทางการเมืองที่มีคุณธรรม คือหลักทศพิธราชธรรม เน้นเรื่องคุณสมบัติ ความเป็นคนดีมีศีลธรรมของผู้นำ ส่งเสริมและสนับสนุนประชาธิปไตยในลักษณะ “เผด็จการโดยธรรม” ที่มีความสอดคล้องและเข้ากันได้กับหลักพุทธศาสนาของชนชั้นปกครอง ผลงานคำสอน แนวพุทธปรัชญาเน้นเรื่องของการใช้ปัญญาการฝึกฝน เพื่อนำไปสู่ความเป็นแก่นแท้ของพุทธศาสนา ที่เรียกว่า สมาธิ โดยใช้หลัก ศีล ปัญญา สมาธิ และนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้กับธรรมิกสังคณียม ได้แก่ หลักทศพิธราชธรรม มรรคมีองค์ 8 โยนิสมะ 7 อิทธิบาท 4 แนวทางของพุทธทาส

สามารถนำไปใช้กับการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองได้อย่างเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับแนวคิดของ พุทธทาสภิกขุ (2546)

3. ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมประชาธิปไตยกับการศึกษาที่สามารถได้รับประโยชน์จากสังคมประชาธิปไตยและช่วยให้ประชาธิปไตยดำเนินไปด้วยดีสู่จุดหมายของระบอบประชาธิปไตยและการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองนั้นควรต้องยึดหลักการที่เป็นอธิปไตย ด้วยหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า 3 ประการด้วยกัน คือ (1) อัตตาธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่ คือ ถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิของตนเป็นใหญ่กระทำการด้วยการปรารถนาและสิ่งที่เนื่องด้วยตนเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่ว ทำดี ด้วยเคารพตน (2) โลกาธิปไตยถือโลกเป็นใหญ่ คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนิทาและสรรเสริญ กระทำด้วยปรารถนาจะเอาใจผู้นั้นหาความนิยม หรือหวั่นกลัวเสียงกล่าวว่าเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศลได้แก่ เว้นชั่ว ทำดีด้วยเคารพเสียงหมู่ชน และ (3) ธรรมาธิปไตยถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือหลักการความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ยึดถือเหตุผลเป็นใหญ่ ธรรมาธิปไตยเป็นแก่นจริยธรรมของระบอบประชาธิปไตย สิ่งสำคัญที่สุด คือการศึกษา ซึ่งจะทำให้เกิดปัญญา พร้อมกับการพัฒนาปัญญาอยู่เสมอ เพื่อให้รู้เท่าทัน และเข้าใจในข้อมูลที่เป็นจริง และเข้าถึงหลักความจริง ความถูกต้องดีงามและเหตุผลในเรื่องนั้นๆ เพื่อให้สามารถรักษาหลักการความจริง ความถูกต้องไว้ได้สามารถจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง สอดคล้องกับแนวคิดของ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) (2544)

ความขัดแย้งนั้นเกิดขึ้นจากปัจจัยภายในซึ่งเป็นแกนกลางที่อยู่ลึกที่สุดในตัวบุคคล อันเป็นธรรมชาติ

การยึดมั่น ในอุดมการณ์ อุดมคติของแต่ละบุคคล หากการยึดมั่นนั้นประกอบด้วย อกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ และเมื่อเหตุของปัจจัยภายใน รวมกับปัจจัยภายนอก ได้แก่ ทัศนคติและสิ่งแวดล้อม เป็นแรงผลักดันให้เกิดสภาวะของความขัดแย้งขึ้น และนำไปสู่ความรุนแรงในที่สุดตาม หลักอริยสัจสี่ อันประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ซึ่งประเด็นของความขัดแย้งมีดังนี้ (1) สาเหตุของความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นนั้น ภายในตัวบุคคล คือ เกิดจากกิเลส ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง อำนาง และการแสวงหาอำนาจอที่ผูกพันกับผลประโยชน์ คือความโลภ และเมื่อผลประโยชน์ไม่ลงตัวความขัดแย้งจึงเกิดขึ้น และความขัดแย้งเมื่อก่อตัวมากขึ้นจนหาจุดลงตัวไม่ได้ก็กลายมาเป็นความโกรธ และนำไปสู่ความรุนแรง ซึ่งในทางพุทธศาสนาอธิบายว่าภาวะอย่างนี้คือความหลง การเมืองปัจจุบันเป็นการเมืองแบบอัตตาธิปไตย ที่เน้นเรื่องประโยชน์ส่วนตน อันเป็นต้นกำเนิดของความโลภ และการหาอำนาจอเพื่ออัตตาธิปไตยก็จะนำไปสู่ความขัดแย้ง (2) เนื่องจากความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน มีความแตกต่างจากความขัดแย้งในอดีตที่ผ่านมา นอกจากเรื่องของผลประโยชน์ที่เป็นส่วนตนแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยม ความเชื่อที่เปลี่ยนแปลงไปของภาคประชาสังคม ที่เข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง ในช่วงที่การเมืองเกิดความขัดแย้งมากที่สุด (3) วิธีการที่เหมาะสมในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองปัจจุบันการแก้ปัญหาทางการเมืองแบบเดิมที่อยู่ในวัฏจักร ของ การปฏิบัติรัฐประหาร-ร่างรัฐธรรมนูญ-เลือกตั้ง-รัฐประหาร นั้นไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นการที่นำปรัชญาแนวพุทธ มาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหานี้ จำเป็นต้องสร้างรากฐานของการเป็นธรรมาธิปไตย

การสร้างผู้นำให้มีระบบคุณธรรม การสร้างเป้าหมายร่วมกันในการหาทางออกด้วยการมีสัมมาทฐิ เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาอย่างยั่งยืนการเกิดสภาวะธรรมาธิปไตย นั่นคือใช้อำนาจที่ได้มาเพื่อประโยชน์ของทุกฝ่ายรวมถึงการที่สามารถจัดให้ทุกฝ่ายได้มีที่ยืนในสังคมการเมืองอย่างเท่าเทียม และมีความความยุติธรรม (4) การนำปรัชญาแนวพุทธมาใช้ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองไทย สามารถนำมาใช้ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองไทย ที่อาจเกิดขึ้นต่อไปได้อย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับหลักประชาธิปไตย ด้วยแนวคิดจากพระไตรปิฎก แนวคิดของพระธรรมปิฎก และแนวคิดของพุทธทาสภิกขุ โดยนำหลักธรรมคำสอน มาใช้เป็นเครื่องมือนำไปสู่การสร้างฐานของประชาธิปไตยที่มีคุณธรรม และมีคุณภาพ อย่างยั่งยืน และ (5) เรื่องของความไว้วางใจในตัวบุคคล หรือผู้นำนั้นเป็นเรื่องที่สำคัญมากที่สุดเช่นกัน ผู้นำ ผู้ปกครองหรือคนกลาง ที่มาทำหน้าที่ จัดการแก้ปัญหา การเจรจา หรือการไกล่เกลี่ย ตามสมมติฐาน จะขึ้นอยู่กับกระบวนการสร้างความเข้าใจ เพื่อหาเป้าหมายร่วมกันในการหาทางออกของปัญหานั้นคือการที่ทุกคนต้องไว้วางใจซึ่งกันและกัน และร่วมกันแก้ปัญหาความขัดแย้งนั้นให้หมดไป

ดังนั้น การนำปรัชญาแนวพุทธมาเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งทางการเมืองไทย จึงเป็นแนวทางที่สามารถสร้างให้คนทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข แท้จริงด้วยพื้นฐานของหลักธรรมาธิปไตย ด้วยคุณธรรมที่เป็นคุณสมบัติในตัวบุคคล ด้วยการใช้ธรรมะเป็นหลักเกณฑ์ในการตัดสินใจ และการอยู่ร่วมกันในระบบการปกครองอันสอดคล้องกับระบบสังคมไทยและหลักประชาธิปไตยมากที่สุด

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ภาครัฐควรส่งเสริมแนวทางการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง โดยนำปรัชญาแนวพุทธมาเป็นพื้นฐานในการแก้ปัญหา และเพื่อการพัฒนาไปสู่การแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองที่ยั่งยืนต่อไป

2. ภาครัฐควรนำธรรมเนียมการบริหารความขัดแย้ง ตามปรัชญาแนวพุทธไปใช้ปฏิบัติจริงในการบริหารจัดการทางการเมือง

3. ภาครัฐควรให้ความสำคัญแก่ชุมชน ในสังคมการเมืองให้มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง โดยไม่ให้เป็นการระหรือความรับผิดชอบของพรรคการเมืองเพียงอย่างเดียว

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

ผลการวิจัย พบว่า ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่พบว่ามีสาเหตุเกิดจากปัจจัยภายในตัวบุคคล ในทางพุทธ เรียกว่า ความโลภ ความโกรธ และความหลงอันก่อให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องของผลประโยชน์ส่วนตน ไม่ใช่ผลประโยชน์ของชาติ ผู้วิจัย นำเสนอให้ภาครัฐ จัดให้มีโครงการพัฒนาผู้นำเพื่อการบริหารความขัดแย้งทางการเมือง ตามปรัชญาแนวพุทธ ขึ้นซึ่งสามารถจัดในรูปแบบของหลักสูตรการอบรมระยะสั้น หรือปานกลาง การจัดสัมมนา การประชุมเชิงปฏิบัติการ สามารถจัดการอบรมได้ทั่วทุกภาค และทุกพื้นที่

นอกจากการจัดหลักสูตรอบรมแก่ผู้นำขององค์การทางการเมือง องค์การภาครัฐ รวมถึงภาคเอกชน แล้วขอเสนอว่า ภาครัฐควรจัดหลักสูตรเตรียมผู้นำเพื่อการบริหารความขัดแย้งตามปรัชญาแนวพุทธ ด้วยการวางรากฐานในสถานศึกษาตั้งแต่ระดับประถม มัธยม อุดมศึกษา ทุกระดับ เพื่อเป็น

การปลูกฝังจิตใต้สำนึกที่ดีของ เยาวชน นำไปสู่การ
เรียนรู้ การอยู่ในสังคม การแก้ปัญหาตามแนวทาง

พุทธ เพื่อให้เกิดภูมิคุ้มกันที่ดี ในการเติบโตเป็น
พลเมือง หรือเป็นผู้นำที่ดีของสังคมไทยต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- คณิต ภิรมย์ไกรภักดิ์. (2559). แบบการสร้างภาวะผู้นำทางจริยธรรม คุณธรรม ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
ของนักเรียนช่วงชั้นที่ 3-4 (ม.1 - ม. 6). *วารสารดุสิตบัณฑิตทางสังคมศาสตร์*, 6(1), 110-123.
- ฉันทนา บรรพศิริโชติ. (2547). *ความขัดแย้งเบื้องต้นเกี่ยวกับสันติวิธี และธรรมชาติของความขัดแย้งในสังคมไทย*.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทักษ์ เณลิมเตียรณ. (2552). *การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิ
โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ทิพาพร พิมพ์พิสุทธิ. (2558). *หลักจริยธรรม ผู้นำและนโยบายสาธารณะ*: กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย
รามคำแหง, คณะรัฐศาสตร์.
- บวร ประพฤติดี. (2556). *หลักจริยธรรม ผู้นำและนโยบายสาธารณะ*. มหาวิทยาลัยรามคำแหง, คณะรัฐศาสตร์.
- ประเวศ วะสี. (2545). *ธรรมิกสังคม. ปฐกถาพุทธทาสภิกขุมหาเถร*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระไตรปิฎกเล่มที่ 19. (2539). *สุตตันตปิฎกที่ 11 สังยุตตนิกาย มหาวรรค*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระไตรปิฎกเล่มที่ 23. (2539). *สุตตันตปิฎกที่ 15 อังคุตตรนิกาย สัตตก อัฐก นวกนิบาต*. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระไตรปิฎกเล่มที่ 34. (2539). *อภิธรรมปิฎกที่ 01 อัมมสังคณี พระอภิธรรมปิฎก อัมมสังคณี ติกมาติกา*.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). (2544). *ธรรมานุชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). (2546). *สลายความขัดแย้งนิติศาสตร์-รัฐศาสตร์-เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ*.
กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พุทธทาสภิกขุ. (2546). *ธรรมะกับการเมือง* (พิมพ์ครั้งที่ 2). นครศรีธรรมราช: ธรรมทานมูลนิธิ.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2554). *พุทธสันติวิธี: การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง*.
กรุงเทพมหานคร : เซ็นจูรี่.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2555). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง.
- วันชัย วัฒนศัพท์ (2547). *ความขัดแย้ง: หลักการ และเครื่องมือแก้ปัญหา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. (2534). *ความขัดแย้ง การบริหารเพื่อสร้างสรรค์*. กรุงเทพมหานคร: ตะเกียง.
- DuBrin, A. J. (2003). *Applying psychology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

- Tjosvold, D. (1993). *Learning to manage conflict: Getting people to work together productively*. New York: Lexington Books.
- Van Slyke, E. J. (1999). Resolve conflict, boost creativity. *Human Resource Magazine*, 44(12), 132-137.